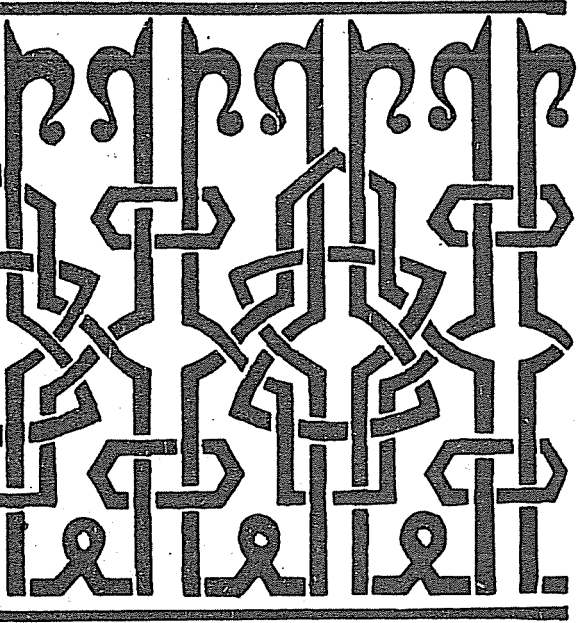
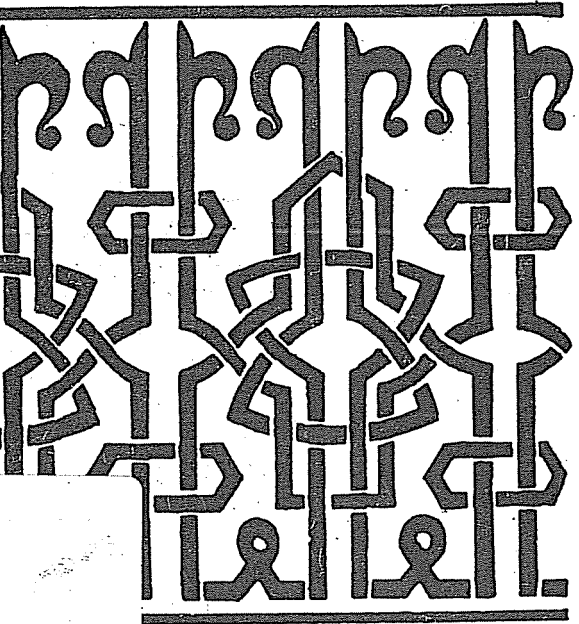

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

SANAT TARİHİ

YILLIĞI

XIV

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

SANAT TARİHİ YILLIĞI

XIV

İstanbul
1997

İ. Ü. Basımevi ve Film Merkezi
İSTANBUL - 1997
Tel : 631 35 04 - 631 35 05

**SANAT TARİHİ
YILLIĞI
XIV**

50. Kuruluş Yıldönümü Özel Sayısı

İstanbul 1997

REDAKSİYON KURULU

Prof. Dr. Nurhan Atasoy — Prof. Dr. Şerare Yetkin

Prof. Dr. Ayla Ödekan — Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu

Prof. Dr. Ara Altun

İÇİNDEKİLER

SEMAVİ EYİCE

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü'nün Kurucusu: Prof. Dr. Ernst Diez (1878 - 1961)	3-15
--	------

NURHAN ATASOY

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi Eğitimi ve Çalışmalarının 50. Yılı	16-18
---	-------

UŞUN TÜKEL

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Eğitiminin İçeriği	19-21
---	-------

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde Günümüzde Sanat Tarihi
Öğretim Üye ve Yardımcıları

22

M. BAHA TANMAN - E. EMİNE NAZA - YAVUZ TIRYAKI

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü, Bölümü Anabilim Dalı, Dallarında Lisans, Yüksek Lisans, Doktora Düzeyinde Eğitim Görenlerin Kısa Özgeçmişleri ve Yayınları	23-182
--	--------

İ.Ü. EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ KÜRSÜSÜ'NÜN KURUCUSU
PROF. DR. ERNST DIEZ
(1878 - 1961)

Prof. Dr. Semavi EYİCE

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi Kürsüsü'nün kurucusu olan Avusturyalı Prof. Dr. Ernst Diez, bu dünyadan ayrılışı otuziki yıl oluyor¹. Çağ ilerledikçe, bir vakitler ilim ve araştırma dünyasında bir yer edinmiş olan kişiler de yavaş yavaş geçmişin karalıklarına gömülmeye ve unutulmaya başlıyorlar. Türk sanat tarihi bilimine katkısı olan Prof. Dr. Ernst Diez de işte bunlardan biridir. İstanbul Üniversitesi'nde lisans diplomasını, onunla yaptığım tezle alan ilk öğrencisi olarak, temelini attığı kürsünün 50. kuruluş yıldönümünde hatırasını anmayı, onu ve eserlerini tanıtmayı gerekli buldum.

. Hayatı

Ernst Diez, 27 Temmuz 1878'de Avusturya'nın Kärnten eyaletinde Lölling'de dünyaya geldi. Önce Graz sonra Viyana Üniversitelerinde sanat tarihi ve Arkeoloji öğrenimi gördü. Bu sıralarda Avusturya'nın ünlü sanat tarihçisi İslâm ve Türk sanatları üzerine Batı'da ilk defa dikkati çeken Josef Strzygowski'nin (1862-1941) öğrencisi oldu.² Viyana'da bulunan Elyazması Dioskorides hakkındaki tezi ile 1902 yılında Prof. Strzygowski ve Prof. Wilhelm Gurlitt'in huzurunda doktorasını verdi. Bu çok değerli elyazma eser, Kanunî Sultan Süleyman döneminde elçi olarak İstanbul'a gelen Busbecq tarafından, bir Yahudiden satın alınarak 1555'de Viyana'ya götürülmüştü. Diez, 1902-1903 yıllarında Avusturya ordusunda askerliğini yaptıktan sonra, inceleme ve araştırmalar için İstanbul ve Roma'ya gitti. Arkeoloji ve sanat tarihi ile uğraşanların muhakkak tanımaları gereken bu iki önemli merkezde 1903 ve 1904 yıllarını araştırma ve incelemeler ile geçirerek 1905 de yurduna dönüşünde Viyana'da Sanat ve Sanayi Müzesinde (Österreichische Museum für Kunst und Industrie) gönüllü asistan olarak görev aldı. Burada 1907'ye kadar çalışarak 1908'de Berlin Müzesine geçti ve Friedländer, Bode, Sarre gibi ünlü arkeolog ve sanat tarihçilerinin yanlarında asistanlık yaptı. Berlin'deki görevi 1911'de sona erdiğinde³, Viyana Üniversitesi, Sanat Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak atandı. Bu sırada evvelce Graz Üniversitesi'nde hocası olan J. Strzygowski de bu üniversitenin öğretim kadrosuna geçerek, burada bir Sanat Tarihi kürsüsü kurmuştu. E. Diez asistanlığı sırasında, 1912-1914 yılları arasında doğu ülkelerinde inceleme gezileri yaptı. Bu gezilerde Anadolu, İran Afganistan ve Hindistan'ı dolaşarak buralardaki İslâm sanat eserlerini gördü, tanıdı ve inceledi. Fakat en önemli çalışması İran ve Horasan'daki oldu. 1912 yılında İran'da jeoloji, coğrafya ve etnografya konularında araştırmalar yapmak üzere oraya bir

seyahat yapmaya hazırlanan, o sırada henüz teğmen olan Oscar von Niedermayer'in yanına, dolaşılacak yerlerdeki İslâm eserlerini de incelemek üzere asistan Diez'in katılması uygun görülmüştü⁴. Önce Tahran'a giden Niedermayer, Asterabad'da, Şubat 1913'te Rusya üzerinden gelen Diez ile buluşmuş, buradan Radkan üzerinden Meşhed'e gidilmiş, oradaki eserler incelendikten sonra Afganistan yönünde ilerlenmiştir. Diez, Horasen'daki eserler üzerinde çalıştıktan sonra, Kişmar ve Firuzabad'a gitmiş, İsfahan'da (camiyi incelemesine izin verilmediğinden) sadece bir yüzey incelemesi yapmış seyahatin sonunda da Basra Körfezi'nde Bahreyn adasına uğramış, buradan da Hindistan'a geçmiştir. Birinci Dünya Harbi'nin 1914'te başlaması üzerine yurduna dönen Diez, 1915'te askere alınarak 1918'e kadar orduda kaldı. Fakat bu arada çalışmalarını sürdürerek 1918'de Viyana Üniversitesi'nde, yine Prof. J. Strzygowski'nin yanında doçentlik sınavını geçirdi.

Diez bundan sonra Viyana Üniversitesi'nin öğretim kadrosunda çalışmalarını sürdürdü ve 1924 yılında, kadrosuz profesörlüğe yükseldi. Ancak eski hocası ve kürsü başkanı Prof. Strzygowski ile ilmî bir meselede ters düşmesi⁵, Viyana Üniversitesi'nden ayrılmasına yol açtı. Diez 1926'da Amerika Birleşik Devletleri'nin Pennsylvania eyaletinde Bryan Mawr College'e davet edildi. Burada onüç yıl süren öğretim üyeliği yaptı. Yine Amerika'daki öğretim üyeliği sırasında, yurttaşı olan Prof. Dr. O. Demus ile birlikte, Bizans sanatının önemli bir anıtı olan, Yunanistan'da Hosios Lukas Manastırı Kilisesi'ndeki mozaiklere dair bir eser hazırladılar ve o yollarda henüz sanat tarihi kitaplarında pek bilinmeyen bir metodla orijinal renkli fotoğraflarla bu eserin süslenmesini sağladılar. Amerikada'ki çalışmaları sırasında, 1930-1931 yıllarında Uzak Doğu sanatlarını incelemek üzere uzun bir gezi yaptı. Çin, Japonya, Hindistan ve Cava'ya gitti.

İkinci Dünya Harbi'nin başlaması üzerine, az önce Avusturya'nın Almanya tarafından işgali yüzünden artık Alman vatandaşı sayılan E. Diez yurduna dönmek zorunda kaldı. Tekrar Viyana Üniversitesi'nde görev alan Diez, 1943 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından sanat tarihi dersleri vermek üzere Edebiyat Fakültesi'ne davet edildi. 1943 yılı yaz ayları sonunda İstanbul'a gelen Diez ancak bir ders yılı boyunca ders verebildi. 1944 yılı Ağustos ayı başında Türkiye'nin Almanya ile siyasi münasebetlerini kesmesi üzerine öğretimin çalışmalarını durdurmak zorunda kaldı. Az sonra da bütün Alman vatandaşları ile birlikte göz altına alınarak İç Anadolu'daki Yozgat, Kırşehir toplama kamplarından birine kapatıldı ve burada 1946 yılına kadar kaldı.

Prof. Diez 1946 yılı başlarında yeniden İstanbul'a dönerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde derslerine başladı. Bu sırada, henüz güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) olan öğretim müessesesinde de dersler veriyordu. Fakat bu geçen yüzyılın yetiştirdiği ilim adamı şaşırtıcı bir gayretle, genel sanat tarihi ile İslâm ve Türk sanatları dışında, o sıralarda öğretim üyesi olmayan, Batı Avrupa ve Bizans sanatlarının derslerini de yüklediği gibi, yurdumuzda bilinmeyen eski Hint ve Uzak Doğu sanatları hakkında da dersler vermekten kaçınmıyordu. Fakat 1947'de hazırlanmakta olan yeni Üniversiteler Kanunu ile, öğretim üyeliğine atlamak isteyen bazı kişilerin Prof. Diez'i bir engel gibi görmeleri yüzünden açtıkları çirkin kampanya, o sıralarda yaşı yetmiş aşmış olan bu ilim adamının huzurunu bozduğu gibi, üniversite ile olan anlaşmasının yenilenmemesine de sebep olduğundan, 1950 yılı içinde Türkiye'den ayrılarak Viyana'ya dönmek zorunda kaldı⁶. Burada Prof. Diez, ilerlemiş yaşına rağmen bazı araştırmalar ve yayınlar yapmaya devam etti. Ankara'da 1959 sonbaharında toplanan I. Türk Sanatları Kongresi'ne katılmak üzere son defa Türkiye'ye gelen Prof. E. Diez bir beyin kanaması ile yatağa düştüğünde, Asya'da bir inceleme gezisinde olduğunu sa-

niyordu. Nihayet Viyana'da 8 Temmuz 1961'de, 83 yaşında hayata gözlerini yumdu. Cenazesi 12 Temmuz günü Viyana Merkez mezarlığındaki aile parselinde toprağa verildi⁷.

II. Eserleri

Diez'in basılı ilk eseri, Prof. J. Strzygowski'nin yanında yaptığı doktora tezidir. **Die Miniaturen des Wiener Dioskurides** başlıklı bu çalışma, hocasının **Ursprung und Sieg der Altbyzantinischen Kunst** başlığı ile **Byzantinische-Denkmäler** dizinin üçüncü cildi olarak basılan kitabının (Wien 1903) büyük bir bölümünde yer alır (s.1-69). Kanunî Sultan Süleyman yıllarında İstanbul'a elçi olarak gelen Busbecq, seyahatnamesinde belirttiği gibi buradan bir gemi dolusu, 240 kadar elyazma eser toplamış, bunları Venedik üzerinden Viyana'ya İmparatorun kütüphanesine yollamıştır. Yalnız çok değerli bir eseri, bir Dioskorides yazmasını, Kanunî'nin hekimi Yahudi Hamon'un oğlunun elinden koparamadığını, sahibinin karşılığında yüz düka altın istediği, çok kötü durumdaki bu çok değerli kitabı kendi bütçesi ile elde edemediğini, fakat muhakkak surette satın alınmasını imparatorndan rica eden Busbecq'in⁸ bu isteği yerine getirilmiş olacak ki, VI. yüzyıl başlarında İstanbul'da Prenses Juliana Anicia için minyatürler ile süslenerek istinsah olan bu tıp ve şifalı bitkiler kitabı Viyana'da kütüphanenin malı olmuştur. Diez, bu doktora tezinde hakkında pek çok yayın yapılan bu elyazmanın minyatürlerini sanat tarihi açısından inceleyerek bunları değerlendirmiştir. Diez, 1903'te basılan tezi dışındaki 1906 yılından itibaren Batı Avrupa sanatları ile ilgili araştırmalarını yayınlamaya başlamış olmakla beraber 1910'dan sonra İran ve Yakın Doğu sanatlarını tercih eder olmuştur. İran ve Afganistan seyahatinin tecrübeleri ile yazdığı birkaç makale, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında bazı Avusturya dergilerinde yayımlandıktan sonra Diez, Berlin - Neubabelsberg'de **Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion**'un yayınladığı büyük dünya sanat tarihleri el kitapları dizisine (**Handbuch der Kunstwissenschaft**) bir cildini yazmak suretiyle katıldı. 1915 yılında basılan bu XXII + 218 sayfalık bol resimli kitap, İslâm Milletleri Sanatı (**Die Kunst der İslâmischen Völker**) başlığını taşıyor ve çok ciltli genel sanat tarihleri arasında ilk olarak başlıbaşına İslâm sanatını tek cilt halinde temsil ediyordu. Aranan ve her kütüphanede tam koleksiyonu bulunmasına özen gösterilen bu sanat tarihleri dizisinin İslâm Sanatı cildinin pek az sonra, yine savaş yılları içinde 1917'de gözden geçirilmiş olarak ikinci baskısı yapılmış (10-13.000 nüsha), savaşın sonra 1925'te ise üçüncü baskısı piyasaya çıkmıştır. O vakte kadar toplu biçimde İslâm sanatını tanıtan ilk önemli eser 1907'de Paris'de basılan, H. Saladin ile G. Migeon'un **Manual d'art musulman**'ı idi. Bu iki ciltlik eserin, birinci cildi mimari hakkında olup, Saladin tarafından, plastik ve endüstri sanatlarına dair olan ikinci cildi Marçais tarafından kaleme alınmıştı. Bu ikinci yazar, kendi bölümününün 1927'de basılan ikinci baskısının önsözünde, 1900'lerde İslâm sanatının henüz "meçhul topraklar" (**terra incognita**) olduğunu vurgular. İşte Diez, bu meçhul alanı Almanca yazılmış bir kitapla bu dili okuyanlara açmak gayretinde idi. Başta Doğu'da İslâm sanatından önceki sanat akımı hakkında bilgi verdikten sonra İslâm devlet anlayışı ve İslâm ülkelerinde cemiyete dair bir özet ile konuya giriliyordu. Diez, ilk İslâm dinî yapılarını, Emevî mimarisini, çöl kasır ve saraylarını, Abbasî dönemi camilerini, erken İslâm mimarisinde cephe süslemeleri ve mimari plastiğini tanıttıktan sonra İran'a geçiyor, burada bulunan kule biçimindeki mezarlar ile kubbeli mezarlardan, kubbeli camileri, medrese ve İran camilerinden bahsediyordu. Kitabın daha sonraki ana bölümleri Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dinî mimari-

lerine ayrılmış, bunu Kahire'de Eyyubî ve Memlûk dinî yapıları takip etmişti. Hindistan'daki İslâm mimarisinden sonra, dinî olmayan İslâm mimarisi ile minyatür ve sanayi sanatlarına da birer bölüm ayrılmıştı. 1927'de G. Marçais'in de vurgulandığı gibi, henüz İslâm sanatının çok az bilindiği, eserlerin sınırlı ölçüde tanındığı bu dönemde, İslâm sanat tarihi hakkında genel ve eksiksiz bir kitap yazmak, hatasız sonuçlara ulaşmak imkânsızdı. Diez'in bu ilk Almanca İslâm sanatı el kitabı da gerek düzeni, gerek içindeki hükümler bakımından bu türden aksaklıklardan arınmış sayılmazdı. Fakat herşeye rağmen İslâm sanat tarihinin ilk sentezi olarak önemliydi.

Diez, Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında 1918'de İran'da ve bilhassa Horasan bölgesinde yaptığı incelemelerin sonuçlarına dair büyük kitabını yayınladı. "Horasan mimari eserleri" (**Churasanische Baudenkmaeler**, Berlin 1918) başlığı altında bu XI + 116 sayfalık büyük cildin sonunda 41 levhada fotoğraflar bulunuyordu. Üzerinde I. cilt işareti bulunan bu yayın Viyana Üniversitesi Sanat Tarihi Enstitüsü yayınlarının VII. cildi olarak, Berlin'de Dietrich Reimer müessesesi tarafından basılmıştı ve hocası Prof. J. Strzygowski'ye ithaf olunmuştu. Bu büyük cilt içinde seyahat yolu, Radgan, Curcan (Kümbet- Kâbus), Kışmar kule-türbeleri, Hosrugird, Kerât, Firûzâbâd minare ve kuleleri, Sengbest, Tûs, Şeyh Lokman, Hoca Râbi (Meşhed yak.), Mahmur Luganî (Lenger yak.) kubbeli türbeleri tanıtılıyordu. Aynı bir bölümde ise karma tipte yapılar üzerinde durularak, Hargird Camii, Hargird Medresesi, Meşhed Musallası, Meşhed'de Mescid-i Şah Şeyh. Türbe ve Camii, Çadşarm Camii ile Beşar Hanikâhı tarif edilmişti. Son bölüm Sencas Ribatı ile Curcan-Meşhed hac yoluna dairdi. En sondaki bölüm türbelerden bazılarının kitabelerine dair olup bunlar ünlü Arap epigrafyası uzmanı Max Van Berchem (1863-1921) tarafından okunmuştu.

Viyana üniversitesinde, Prof. J. Strzygowski'nin Diez ile beraber en gözde öğrencilerinden olan Heinrich Glück (1889-1930) ile hazırladıkları "Eski İstanbul **Alt-Konstantinopel** München-Pasing 1920) başlıklı küçük kitap ise ancak 24 sayfalık bir metne karşılık iki büyük katlanır panorama ile 110 fotoğraftan ve ayrıca metin içinde birkaç eski gravürden meydana gelen bir albüm idi. Bunun tarihçe bölümü (s. 3-8) Diez tarafından yazılmış, Glück ise şehir görüntüsü ve kültür tarihini özetlemişti (s. 9-15). Yine Glück'ün kaleme aldığı son bölümde (s. 17-24) resimleri yayınlanan tarihî anıtların ve şehir görüntülerinin açıklamaları yapılmıştı. Bugün çoğu birer belge değerinde olan fotoğraflar, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Prof. Cornelius Gurlitt (1850-1938) başkanlığında hazırlanan **Die Baukunst Konstaninopel** (Berlin 1909-1912) başlıklı büyük eser için çekilmiş resimler idi.

Yıllar önce bilhassa İran'ın Horasan bölgesinde yaptığı incelemelerin sonuçlarını 1918'de yayınlayan Diez, bu çalışmasının ikinci cildini ise 1923'te bastırabilirdi. **Persien, Islamische Baukunst in Churâsan**, Hagen i.w. -Darmstadt Gotha 1923) başlığı ile **Kulturen der Erde** dizisinin XX. cildi olarak Folkwang adında bir kitapevi tarafından öncekine nazaran değişik bir biçimde ve ölçülerde basılan bu 175 sayfalık kitabın sonunda 79 levhada pek çok fotoğraf yer alıyordu. Ancak kitabın baskısında oldukça iyi kalitede kâğıt kullanılmasına rağmen resimler şaşılacak derecede kötü ve karanlık klişeler halinde yayınlanmıştı. Almanya'nın çok şiddetli bir malî kriz içinde olduğu sırada yayınlanan bu kitap, Horasan mimari eserlerine dair önceki ciltte tanıtılan yapıların sanat tarihi bakımından değerlendirilmesi yolunda bir çalışma idi. Burada Dr. J. Strzygowski'nin sanat tarihi araştırmaları için öngördüğü metoda uygun olarak, Horasan mimari eserlerinin önemi ve sanattaki yerleri tesbit edilmişti. Bu arada binbaşı olan Oscar Von Nieder-

mayer'in 1914-1916 yıllarında Afganistan'da aldığı notlar ve resimler ile varlıkları bilinen fakat etraflı surette mimarileri ile kitabeleri henüz tanınmayan Gazneli Mahmud'un türbesi, kulesi ve III. Mesud'un kulesi hakkında ilk defa olarak bir ek bölüm ile bilgi verilmişti. Oscar Von Niedermayer'in Afganistan hakkındaki seyahatnâmesine (Leipzig 1924) de Diez, bu ülkedeki sanat eserlerine dair bir bölüm yazmak suretiyle katkıda bulunmuştu. Diez İran'dan dönerken 1914 Şubatında Beñderbuşir'den Bombay'a giderken uğramış olduğu Basra Körfezi'ndeki Bahreyn adasında, İslâm sanatı bakımından önemli bir cami harabesine rastlamış ve buna dair bir incelemesini o yıllarda yayınlamıştır. (**Eine schiitische Moschee- Ruine auf der Insel Bahrein "Beiträge zur Kunst des İslam-Festschrift für F. Sarre"**, **Jahrbuch der asiatischen Kunst**, II. bölüm 2, Leipzig 1925, s. 101-105, Lev, 73-75). H. 740 (1339/40) tarihine ait bu camide sanıldığına göre daha eski bir yapının aynı bezemelere sahip ahşap direk ve kirişlerinin kullanılmış olması, ahşap örtülü cami mimarisinin buraya kadar geldiğini gösteriyordu.

Aynı yıl Diez meslektaşı H. Glück ile beraber **Propylaeen Kunstgeschichte** dizisi için İslâm sanatları cildini yayınladı. **Kunst des İslam** (Berlin 1925) başlıklı 618 sayfalık bu kalın cilt, Arap ve Türk ülkeleri mimarisi (s.21-49) ile kitap sanatı ve minyatürler (s. 93-100) bölümü Glück, İran ve Hindistan mimarisi (s. 53-67) ile İslâm küçük sanatları: Dokuma, halı, seramik, cam ve kristal, maden işleri, ağaç, fildişi ve alçı (s. 71-89) bölümü de Diez tarafından yazılan kısa ve özlü bir metnin arkasından çok bol sayıda (s. 115-536) ve iyi basılmış resimler ile çeşitli ülkelerdeki İslâm sanatını tanıtıyordu. Ayrıca resimlere ait etraflı bir açıklamalar bölümü de (s. 539-605) kitabı tamamlıyordu. İçindeki zengin fotoğraf malzemesi, bu kalın cildin sanat tarihi ile uğraşanlar için bir başvuru kitabı olmasını sağlamıştı.

Üzerinde hiçbir tarih olmadığından, ne vakit basıldığı bilinmeyen bir eseri ise vaktiyle İslâm ülkeleri sanatı cildinin de yayınladığı **Handbuch der Kunst-wissenschaft** dizisi içinde bastırılan Hindistan sanatıdır. (**Die Kunst Indiens**, Wildpark-Potsdam, tz.). 1925 yılı etrafında basıldığını sandığımız bu 193 sayfalık resimli büyük kitapta, Hindistan tarihi hakkındaki bir girişden sonra mimarinin başlıca yapı tipleri anlatılıyor, bunu Strzygowski metoduna göre mimarinin sistematik biçimde değerlendirilmesi takip ediyordu. Plastik sanatlar ile resim sanatına dair birer bölümden sonra, Sömürge Hind sanatı başlığı altında, Seylan, Cava, Kampuçya ve Annam, Birma, Siam ve Laos'daki sanatlardan da bahsediliyordu. Diez'in bibliyografyasında nedense unutulmuş bu kitapta, Hindistan'daki İslâm sanatından hiç bahsedilmiyor olması şaşırtıcıdır. Bu konu çok sonraları başka yayınlarda ele alacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki öğretim üyeliği yıllarında Diez, kendisi gibi Avusturyalı olmakla beraber, ülkesinin 1938'deki işgalinden sonra İngiltere, ABD ve Kanada'da yaşayan ve ancak 1945'den sonra Avusturya'ya dönen Prof. Dr. Otto Demus ile birlikte Yunanistan'da mozaikleri ile ünlü, Orta Bizans dönemine ait iki eski manastır kilisesinin duvar resimlerine dair bir eser yayınladılar. **Byzantine Mosaics in Greece: Hosios Lucas and Daphni** (Cambridge Mass. -USA. 1931) başlıklı bu kitap, mozaiklerin renkli fotoğraf olarak çekilmiş resimleri ile süslenmişti. Son derecede nadir rastlanan bu kitabın bildiğimiz kadarı ile yalnız bir nüshası İstanbul'da bir kütüphanede bulunmaktadır. Bizans duvar resim sanatı hakkındaki bu eser ile Diez, İslâm ve çeşitli Asya ve Uzak Doğu Ülkeleri sanatları dışında Bizans sanatı ile meşgul olabileceğini ispatlıyordu.

Aynı yıllarda Diez, A. V. Pope'un İran sanatları hakkındaki **A Surrey of Persian Art** başlıklı altı ciltlik büyük kitabına iki bölüm yazmak suretiyle katkıda bulunduktan

(Persian Architecture, ve The Architecture of İslamic Period) başka, The Art Bulletin, Ars İslamica gibi sanat dergilerinde makaleler yayınlıyor, İslâm Ansiklopedisi'nin yabancı dillerdeki ilk baskısında Mshatta, Mihrab, Masdjid, Manara, Minbar, Mukarnass, Kubba maddelerini yazıyordu.

Yurduna döndükten sonra Diez, İkinci Dünya Harbi yılları içinde, geniş okuyucu kitlelerinin faydalanacağı birkaç kitap yayınladı. Bunlardan ilki, *Entschleiertes Asien, Alte Kulturen vom Zweistromland bis zum Gelben Fluss* (Wien 1940, 2. baskı 1954) başlığı ile olup, 345 sayfada Mezopotamya'dan Çin'de Sarı ırmağa kadar olan Asya topraklarındaki eski medeniyetlerin izlerine dair, herkesin anlayacağı biçimde bilgi veriyordu. Bu kitap Louis Mézeray tarafından Fransızcaya çevrilererek *Les anciens mondes de l'Asie, de la Mésopotamie au Fleuve Jaune* başlığı ile "Mémoire du Monde" dizisi içinde de basılmıştır (Paris 1957). Bir yıl sonra halk inançları dizisi (*Sammlung Voelker Glaube*) içinde basılan, *Glaube und Welt des İslâm* (Stuttgart, 1941) başlıklı, ufak boyda 197 sayfalık kitapta İslâm dininin doğuşu, yayılışı, esasları, devlet anlayışı, mezhepleri, reformcuları, edebiyatı ve ilmi ile mimarisi özetlenmişti. Bu kitabı ile Diez, bir sanat tarihçisi değil bir kültür tarihçisi hüviyetini almıştı. Geniş halk kitlesine hitap eden eserlerinin üçüncüsü ise bir antoloji olup, *So sahen Sie Asien Reiseberichte von Herodot bis Moltke* (Wien 1942) başlığı altında, Asya medeniyetleri ve sanatları hakkında Herodot'tan Moltke'ye kadar bilgi veren yazar ve seyyahların kitaplarından derlenen, Almancaya çevrilen parçalardan oluşmuştu ve bu eski kaynaklara göre Asya'yı anlatıyordu. Bunlar 480 sayfalık bir cildde tolanmıştı.¹⁰

Aynı yıllar içinde Çin sanatında manzara ressamlığı hakkında büyük boyda eser bastıran Diez, (*Shan Shui, Die chinesische Landschaftsmalerei* (Wien-Leipzig 1943) araştırma ufkunun genişliğini bir defa daha vurgulamış oluyordu. İkinci Dünya harbinin en kızıştığı yıllarda, çok güzel baskılı, bir kısmı renkli çok sayıda resimli bir cilt halinde çıkan bu kitap, Çin manzara ressamlığının tekniği, konuları, çeşitli dönemlerdeki tarihçesi ve başlıca ustaları hakkında bilgi vermektedir. Fakat iyi tanıdığı İran'ın sanatlarını da ihmal etmiyordu. Nitekim, yine harp yıllarının sonlarına doğru, çok iyi bir biçimde basılan *İranische Kunst* (Wien 1944) 240 sayfalık bir cilt içinde, sayıları 150'yi bulan resimler ile, İran'daki çeşitli sanat dalları tanıtıyordu. Yalnız şu var ki İran sanatı denirken, bu eserlerin hepsinin İranlıların sanatına ait olup olmadıkları da sorgulanabilir. Asya'nın bu bölgesindeki bütün mimari eserleri İran sanatı çerçevesi içine alan Diez pek inandırıcı değildi.

Diez'in İstanbul Üniversitesi'ne gelmesi ile onun Anadolu'daki Türk sanatı ile yakınlaşması mümkün oldu. Bu sırada artık yaşı 65'i bulmuş olmasına rağmen, birşeyler yapabilme azmi içinde idi. İstanbul Üniversitesi'nde görev alan yabancı öğretim üyelerinin belirli bir süre içinde Türkçe olarak eser vermeleri şartnamelerinde yazılı olduğundan, Diez de bu görevi yerine getirmeye çalışmış ve 1944-1946 yılları arasında İç Anadolu'da enterne edilmiş olarak çok zor bir dönem geçirmesine, gerekli başvuru malzemesinden yoksun olmasına rağmen **Türk sanatı, başlangıcından günümüze kadar** (İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi yayını, 306, İstanbul 1946) başlığı ile 322 sayfalık bir kitap yazmış o yıllarda asistanı olan Dr. Oktay Aslanapa tarafından dilimize çevrilen bu eser basılmıştı. Diez, bu kitapta o vakte kadar yerli ve yabancı hiç kimsenin girişmediği bir işi yaparak, Türk sanatının bir sentezini ortaya koymaya gayret etmişti. Batı'da henüz başlıbaşına bir Türk sanatının varlığından söz edilmediği düşünülecek olursa, bu çalışmanın önemi daha iyi anlaşılır. Diez'in ø sıralarda elindeki malzeme yetersizdi.

Türk sanatının pek çok hususları henüz karanlıklar içinde olduktan başka, yayınları de eksik ve içerindeki bilgiler bakımından yanıltıcı idi. Dolayısıyla bu kitapta bazı eksikler ve hatalar olabiliirdi ve oldu da. Ancak göz önünde tutulması gereken nokta, bu kitabın ilk defa olarak Türk sanat tarihine dair bir sentez denemesi oluşu idi. Diez ve eserlerine var güçleri ile günlük gazetelerde yüklenenler hiçbir vakit bunun üzerinde durmadılar ve bunu görmek dahi istemediler. Sonuçta Diez'in **Türk Sanatı Tarihi** âdeta "aforzlandı".¹¹ Bazı olumlu tanıtma yazılarına rağmen bu tesir düzeltilemedi.¹² Ve sonunda Prof. Dr. Diez "İlmî yeteneksizlik" gerekçesiyle sözleşmesi yenilenmediğinden Türkiye'den ayrılmak zorunda bırakıldı. Çok yıl sonra Oktay Aslanapa, bu kitabın ikinci baskısını hazırlamış (**Türk Sanatı**, İstanbul Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi yayını, 627, İstanbul 1955), bunda, vaktiyle Diez'in yazdığı metin kalın harflerle ayrı olarak dizilmiş, Aslanapa'nın ekleri ise daha ufak harflerle belirterek ayrılmıştır. Ancak şu var ki, hacmini çok genişleten bu açıklama, tamamlama ve eklerle eser daha doğru ve çok ayrıntılı bir biçim almakla beraber, ilk redaksiyondaki sentez karakterini oldukça kaybetmiş, metin ayrıntılar ile boğulmuştur.

Diez'in İstanbul'daki diğer bir yayını ise müşterek bir kitap olan **Karaman Devri Sanatı**'dır (İstanbul Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi yayını, 459, İstanbul 1950). Doç. Dr. O. Aslanapa ve M. Mesut Koman'ın katkıları ile hazırlanan bu monografyada Diez, sondaki, **14. Asır Karaman döneminde Türk mimarisinin hususiyetleri** (s. 195-213) bölümünü yazarak, Karaman dönemi yaparında görülen üslup özelliklerini, bütün çalışmalarında olduğu gibi sistematik bir sentez halinde ortaya koymaya çalışmıştır.

Diez, İstanbul'daki yıllarında önemli birkaç makale de yayınlamıştır. Bunlardan biri sanatta bir çevreden diğerine tesirler (etkiler) hakkında olandır: "**d'Endosmos'lar**", **Felsefe Arkivi**, II, 1947, s. 220-230 Türkçe ve Almanca). Hocası J. Strzygowski'ye dair bir konferansı da basılmıştır: "**Josef Strzygowski**", **Felsefe Arkivi**, II, 1947, s. 1-12, Türkçe ve Almanca). Sivas'taki Gökmedrese taç kapısındaki burçlar kabartmasına dair yazısı "**The Zodiac Reliefs at the Portal of the Gök Medrese in Sivas**", **Artibus Asiae**, XII, 1949, s. 99-104) ile Gazne'deki Sultan Mahmud ve Sultan Mesud kulelerinin zafer anıtları olduğu yolundaki görüşü "**Die Siegestürme in Ghazna als Weltbilder**", **Kunst des Orients I**, 1950, s. 37-46); ilgi çekici makalelerdir. Nihayet, bugün unutulmuş bir dergide içlerinde ilgi çekici konulara değinilen Türk sanatına dair dört makalesinin de basıldığına dikkat çekilebilir "**Türk sanatı**", **İstanbul dergisi**, sayı 56,58,60 ve 63, 1946).

Diez, yurduna döndükten sonra, konferanslar vererek, ilmî dergilerde yeni yayınlar hakkında tanıtma ve tenkit yazıları ve genel okuyucu kitleleri için Türk, Hind ve İran sanatları ile ilgili resimli makaleler yazarak çalışmalarını sürdürdü. Büyük bir genel sanat tarihi kitabına Hindistan ve çevresi sanatı ile Orta Asya sanatları ile ilgili iki makale yayınladı "**Die Kunst des indischen Kulturkreises**" ve "**Zentralasien und der Eurasische Kunstkreis**" **Atlantisbuch der Kunst**, Zürich 1952, s. 552-568 ve s. 602-615). Genel bir dünya sanat tarihi eseri içinde de Hind sanatını yazmıştır. (**Indische Kunst, Illustriert, Helt Kunstgeschichte**, Zürich 1960, V,s. 115-202). İslâm sanatına dair yazdığı son makalenin Türk sanatı bölümünde, bu ülkede karşılaştığı davranışlardan kırıgın olduğu seziliyordu. Ölümü yılında satışa çıkan Ekber hakkındaki küçük kitabı ise (**Akbar, Gottsucher und Kaiser**, Wien 1961), kültür tarihine olan merakının son belirtisi sayılabilir. Bu küçük boyda 243 sayfalık cilt içinde Diez, "Komutan ve devlet adamı olarak Asya'nın en büyük hükümdarlarından biri olan "Ekber'ir hayatını, yaşama tarzını, sara-

yını edebiyat ve kitap merakını, etrafındaki ressamaları, yaptırdığı binaları, bahçeleri ve nihayet türbesini ve kişiliğini açıklamak suretiyle XVI. yy. da Güney Asya'daki bir İslâm medeniyetinin görüntüsünü Ekber'in tarihi varlığı etrafında tasvir eder. Diez, ölümünden birkaç ay önce bir kitabının müsveddesini daha bitirmişti. Önsözünü 1961 yılı Nisanında yazdığı bu kitap **Die Sprache der Ruinen** (Wien 1962) başlıklı olup, ölümünden sonra Dr. Ernst Kölker tarafından bastırılmıştı. Bunun içinde Yakın Doğu'nun önemli eski merkezlerinde yapılan kazılarda meydana çıkan ve medeniyet tarihine ışık tutan buluntular anlatılıyordu. Böylece M.Ö. III. bin sonlarından, M.S. X. yy. içlerine kadar geçen süre içinde Hind (Mohenco-Daro ve Harappa), Anadolu (Hattuşaş), Yakın Doğu (Babil), İran Akemenişleri (Pasargadae ve Persepolis), eski kervan yolları (Dura-Europos), Emevî sarayları (Kuseyr Amra), Abbasî merkezi (Samarra)'nde medeniyet izleri tanıtılarak, buralarda meydana çıkan ve sanat tarihinde isim yapan buluntular, güzel basılmış resimlerle takdim edilmişti. Son yılların kazı sonuçlarına dayanan ve bunları, meraklı okuyucuları sıkmadan doyuracak biçimde sunan bu kitabı ile de Diez, bir defa daha kültür tarihçisi olarak kendini göstermiş oluyordu.¹³

III

Sanat Tarihçisi Olarak Diez

Prof. Dr. Ernst Diez, yazımızın ikinci bölümünde belirtildiği gibi, sanat ve kültür tarihi üzerinde geniş bir bilgiye sahipti. Yüksek öğreniminde, Batılı her sanat tarihçisi gibi klâsik medeniyetleri (Eski Yunan ve Roma) tanımak suretiyle yetişmiş olmakla beraber, sanat tarihi biliminin ufuklarını Yunan-Roma'nın sınırlarının çok dışında, önce Yakın Doğu'da, sonraları Asya'da arayan hocası J. Strzygowski'nin izinden o da Asya sanatları üzerinde çalışmayı tercih etmişti. Batıda sanat tarihi bilimi, içinde bulunduğu müz yüzyılın başlarına gelinceye kadar eski Yunan sanatını esas olarak Batı'daki çeşitli dönemlerin sanatlarını, bilimin tek alanı olarak kabul etmişti. Strzygowski, sanat tarihinin ufkunu önce Yakın Doğu'ya sonra da Asya içlerine kadar açtı ve Viyana Üniversitesinde kurduğu Sanat Tarihi Enstitüsü'nde bu görüşlere göre araştırmacılar yetiştirmeye özen gösterdi. Strzygowski'nin Doğu sanatları üzerinde en başta gelen öğrencileri ise Diez ve Glück oldular. Diez bu arada yalnız bir sanat tarihçisi olarak kalmamış, üzerinde durduğu ülkelerin kültür tarihlerini de tanımaya ve tanıtmaya gayret etmiştir. Bütün bunların dışında İran ve Afganistan'daki eski İslâmî eserleri ilk defa sanat tarihi bakımından değerlendirmek için çalışırken, XVI - XVIII yüzyıllarda Doğu ülkelerini gezen Batılı seyyahlar gibi, Diez bitkileri de toplamıştı. Bunların içinde o vakte kadar bilinmeyen bir bitki, botanik uzmanı tarafından tesbit olunarak, Diez'in adıyla Lâtince olarak adlandırılmıştır. Diez sanat tarihi araştırmalarında, yine hocası J. Strzygowski'nin ortaya koyduğu ve sonuna kadar savunduğu metodu kullanan ve uygulayan bir ilim adamı olmuştur.¹⁵ Bu suretle sanat tarihinin ne türden olursa olsun bazı eski eserlerin kuru tasvirleri olmadığını vurguluyor ve bunları, Strzygowski metodunun çerçevesi içinde değerlendiriyordu. Böylece onun sanat tarihli incelemeleri sadece bir katalog görünümünde olmaktan çıkıyordu. Strzygowski sanat eserinin, belgeler ve bilgiler (**Kunde**) eserin kendi varlığı (**Wesen**) ve gelişmesi (**Entwicklung**) olarak üç anabölüm halinde incelenmesi gerektiğini öngörüyordu. Bunlardan birinci bölümde eserin tarih içindeki yeri, eski kaynakların verdiği bilgiler, vakfiye ve kitabesi ile daha önce görenlerin yazdıkları, bugünkü durumu, eğer tanınıyor ise yapan sanatkâra dair bilgiler ortaya konulmalıydı. İkinci bölüm

bizzat eserin incelenmesi olup bunda beş ayrı bölümde, eserin yapıldığı malzeme ve teknik (**Rohstoff und Werk**), hangi gayeye hizmet etmek üzere yapıldığı ve konusu (**Gegenstand**), biçimi (**Gestalt**), üslubu (**Form**) ve muhtevası (**Inhalt**) araştırılmak suretiyle eserin (veya eserlerin) sanat tarihi gelişme zincirinin neresinde oldukları ortaya konuluyordu. Strzygoski metodu bir sanat eserinin veya sanat eserleri topluluğunun incelenmesi sırasında görülüyor ki eksiksiz bir tanıtmı sağlıyordu.

Diez kullandığı metod ve çeşitli sanat dallarındaki bilgisi, sanat eserlerini incelerken onlardaki bazı manaları açığa çıkarmaya çalışması ile Türk sanatını değişik bir biçimde tefsir etmeyi öngörmüş ve bunu öğretmeye çalışmıştır. Kitaplarının çoğunda olduğu gibi, makalelerinde de bu prensipler kendilerini açık surette gösterir. Bu hususta iki örnek verilebilir: ABD'de Bryan Mawr College'deki öğretim üyeliği yıllarında yazdığı **Simultaneity in İslamic art** (İslam sanatında simultanelik) makalesinde ünlü filozof H. Bergson tarafından ilk olarak ortaya atılan bu terime uygun olarak İslam sanatında beliren "barok" üslubun varlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Esasında bu yazı, **Ars İslamica** dergisinde basılan bir dizi makeleden biridir. Bunlarda İslam sanatının "felsefesi"ni açıklama yolunda bir deneme yapılmıştır. Çok yıl önce ilim alemine tanıtmış olduğu Gazne'deki Sultan Mahmut ve Mesud kulelerine dair makalesinde, **Die Siegestürme in Ghazna als Weltbild**'de minare değil zafer anıtları oldukları ve eski Hind medeniyetindeki zafer "mil"lerinin benzeri olarak yapıldıklarını belirttiikten sonra, bunlardan Sultan Mahmud kulesinin sekiz uçlu yıldız gibi olan planının, kökleri çok erken medeniyetlerden eski İran yoluyla gelen "Dünya tasavvuru"nun (Weltbild) bir uygulaması olduğunu ileri sürmek suretiyle tarihi bir sanat eserinin biçiminin ilgi çekici bir tefsirini ortaya koyar. Bunun gibi araştırma ve yazıları Diez'in, sanat tarihini, yalnız bazı eski eserleri kuru bir biçimde tarife çalışan bir "katalogcu" olmadığını belli ediyordu. Nihayet Batı sanatlarından, Akdeniz bölgesinden geçerek, Asya'nın en doğu ucuna kadar uzanan sanat tarihi merakı onu benzerlerine ancak geçen yüzyılda rastlanan geniş ufuklu ilim adamlarından biri olmasını sağlıyordu. Yayınlamış olduğu, sanat tarihine dair ilmî araştırmaları dışındaki, genel okuyucu topluluklarına hitap eden kitapları ise onun geniş kültür hazinesinin belirtileri idi. İşte İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi 1945-1950 yılları arasında böyle bir ilim adamına sahip bulunuyordu.

Türk bilim hayatında sanat tarihi çok yeni bir araştırma alanıdır. Türk sanat tarihçileri kuşağının öncüsü sayılan Celâl Esat Arseven (1875-1971) yetişmesi bakımından bu sahaya yabancı idi. Gençliğinde bir amatör olarak yazdığı **Eski İstanbul** başlıklı kitabı, az sonra Fransızca olarak **Constantinople de à Stambdul** başlığı ile genişletilmiş biçimde tekrar basılmıştır. İstanbul'un eski eserlerinden bahsetmesi onu Türk sanatına yaklaştırmış ve nihayet eski harflerle bir Türk Sanat tarihi yazmaya kadar götürmüştür. Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) şehircilik dersleri veren C. Esat Arseven, ilk yazdığı kitabı zamanla geliştirerek, Fransızca **Art Turc** ve **Les arts décoratifs turcs**'u yayınlamıştı. Hayatının son yıllarında **Art Turc**'ü, **Türk Sanat Tarihi** başlığı ile iki cilt halinde bastırıldı¹⁶. Fakat bu kitapların hepsi de Türk sanatının sistematik bir tarihi olmadığı gibi, bir sentezi de değildi.

Türkiye'nin uzun yıllar tek üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'nde ilmî metodlara göre öğretim yapan bir Sanat Tarihi kürsüsü olmamıştı. 1933 yılı reformundan önce daha henüz Dârülfünun döneminde Fransız mimar Albert Gabriel (1883-1972) Edebiyat Fakültesi'nde konferans şeklinde Türk mimarisine dair dersler vermiş, bu dersler Üniversite kütüphanesi müdürü Fehmi Karatay tarafından

Türkçe'ye çevrilmişti.¹⁷ Üniversite reformundan sonra ise Prof. Dr. Th. H. Bossert (1889-1961) Arkeoloji bölümünün başına geçtiğinde sanat tarihine dair bazı kitaplar elde edilerek Arkeoloji bölümü kütüphanesine konulmuştur. Fakat başlıbaşına bir Sanat Tarihi bölümünün, Türk sanatı ağırlıklı olarak kurulması 1943 yılında Prof. Dr. E. Diez tarafından gerçekleştirildi.¹⁸ Aynı dönemde, İkinci Dünya Harbi'nin en hareketli yıllarında, İngiliz hükümetinin British Council teşkilatı, İstanbul'a bir Bizans tarihçisi göndermişti. Prof. Steven Runciman, Edebiyat Fakültesi tarih bölümünde Bizans tarihi, Arkeoloji bölümünde de Bizans sanatı dersleri vermekle görevlendirilmişti. Harbin sonu yaklaşırken 1944 içlerinde Runciman, İstanbul Üniversitesi'ni birdenbire bırakarak, önce Kıbrıs'a oradan da yurduna döndü.¹⁹ Diez ise, çok kısıtlı imkânlarla Sanat tarihi bölümünü 1943-1944 yıllarında oluşturmaya çabalıyordu. Bu sıralarda bölümde ancak 30-40 cilt kadar kitap, Gabriel döneminden kalmış ve artık hiçbir makineye uymadığından işe yaramayan büyük ölçüde biraz cam **slide** ve sadece içine kitap konulmak suretiyle kullanılan (epidiaskop) bir projeksiyon vardı. Bu makine ile ders yapıldığında içine konulan kitaplar korkunç surette yıpranıyor ve harap oluyordu.

Diez, ancak 1943-1944 ders yılında derslerini yapabildi. 1 Ağustos 1944'te Türk Hükümeti'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini birdenbire kesmesi üzerine bütün Alman müesseseleri kapatılıp, bu uyruklu olanlar enterne edilirken Diez de aynı muamele ile karşılaştı. Yeniden derslerine 1946'da başladığında hemen hepsi Arkeoloji bölümünden gelen 10-15 öğrencisi vardı. Ayrıca Almanca bilen birkaç sanat meraklısı da derslerine devam ediyorlardı. Yukarıda "hayatı" bölümünde belirtildiği gibi, Diez, İslâm sanatının çeşitli ülkelerdeki sanatı dışında Hind ve Çin sanatlarına dair de dersler yaptıktan başka, Runciman'ın ayrılışı dolayısıyla açıkta kalan öğrencilerin imtihana girip mezun olmalarını sağlamak gayesiyle kendisinden istenilen Bizans sanatı derslerini, hatta öğretim üyesi yurt dışına giden Estetik ve Batı sanatı derslerini de kısa süre için üstlendi.

Bu sırada yazdığı ve 1946'da yayınladığı **Türk Sanatı** kitabı, birdenbire şimşeklerin üstüne çekilmesine sebep oldu.²⁰ Bu kitaptaki bazı hipotezleri beğenmeyen bu arada ayrıntılarda hatalar da bulan bazı yerli araştırmacıların hücum ve tenkitleri **Cumhuriyet**, **Vatan**, **Akşam** gazetelerinde sürdürülürken, bu cereyanın başlamasından tam bir ay sonra **Cumhuriyet** başyazarı Nadir Nadi, bir başyazı ile kendi gazetesinin de alet edildiği bu çirkin oyunu açıklıyor ve artık bu polemğin sürdürülmesine gazetesinde yer vermeyeceğini kesin bir dille bildiriyordu.²¹ Fakat bu hücumların arkası kesilmedi ve sonunda İstanbul Üniversitesi senatosu kararıyla Prof. Diez'in görevine devam etmesine lüzum olmadığı açıklandı.²² Bu polemik sırasında gazetelerde çıkan leh ve aleyhteki yazıların²³ içinde bir tanesinden birkaç cümle alınması faydalıdır. Bu **Akşam** gazetesinin bir sayısındaki küçük bir yazıdır: Başta rektörün (bu sırada rektör Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'dır) beyanatı tekrarlandıktan sonra, sütun yazarı şu cümlelere yer veriyordu: "Bu sene müddetleri biten ecnebi profesörlerin hepsinin mukaveleleri yenilenmiştir. Ancak... Türk ve İslâm profesörü Diez'in mukavelesi yenilenmemiştir. Senato bu ... profesörün durumunu uzun uzun tetkik etmiş ve bunun Üniversite ve Türk ilim hayatına istenilen faydayı temin etmediğine ve edemeyeceğine kanaat getirdiği için, kendisiyle yeniden mukavele yapmakta ve istihdamına devam etmekte bir lüzum ve fayda görmemiştir".²⁴ Başlangıçta bu polemige yardımcı olan **Akşam** gazetesi de, bu olayda iki ayrı yazı ile dönüş yapmış oluyordu. Yaşı yetmiş bulmuş olan, dünyaca tanınmış bir ilim adamına yapılan bu muamele herhalde yapanlara ve onları perde arkasından kışkırtanlara fazla birşey kazandırmadı. Diez yurduna döndü ve son nefesine dek çalışmalarını sürdürerek

eser vermeye devam etti.²⁵ Fakat şu var ki kendisine yapılanlardan dolayı Türkiye'ye kırgındı ve bunu son yazılarından bazılarında dile getirdi. Kurduğu ve ne yazık ki tam verimli haline erdiremediği Edebiyat Fakültesindeki Sanat Tarihi Kürsüsü ise gelişti, kurulan başka üniversitelerdeki benzer kürsülerin öncüsü oldu. Diez, Anadolu ve Osmanlı dönemi Türk sanatının ancak burada tanımaya çalışıyordu. Onun hataları aranacağına, sanat tarihindeki geniş bilgisinin ve eserlerin "ruhunu" araştıran metodundan faydalanılması gerekirdi. Türk Üniversitelerinin yabancı öğretim üyelerinden de zaten beklediği bu idi. Ne yazık ki bu gerçeğin bilincine, birçok dallarda da olduğu gibi varılamadı²⁶.

* * *

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi Kürsüsü'nün kurucusu Prof. Dr. Ernst Diez yurdumuzdan ayrılmış kırık yıl, ölümünün üstünden de otuziki yıl geçmiş bulunuyor. Onun temelini attığı fakat yükselişini göremediği yapı bu sene 50. kuruluş yıldönümünü kutlamakta. Buradan yetişen yüzlerce genç, yapılan yüzlerce lisans ve doktora tezleriyle kendisini dünyaya tanıttı. Bugün artık Türk Sanatı bilimi dünya medeniyet tarihinde varlığı inkâr edilemeyecek bir yere sahiptir.

NOTLAR

1. Bu makale Prof. Dr. Ernst Diez'in ölümünün otuzuncu yıldönümünde yayınlanmak üzere hazırlanmıştı. Fakat maalesef basılamadı. Üç yıllık bir gecikme ile, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nın (Kürsüsü'nün) 50. kuruluş yıldönümü münasebetiyle hazırlanan **Sanat Tarihi Yıllığı**, XIV (özel sayı)'te yer almış bulunuyor.
2. J. Strzygowski'nin kendi kalemile çalışmaları ve metodunun esasları şu yayında belirtilmiştir: **Grundsatzliches und Tatsachliches**, J. Jahn'ın, **Die Kunstwissenschaft der Gegenwart ni Selbst darstellungen**, Leipzig 1924, 157-181; ayrıca bu büyük sanat tarihçisi hak. bkz. P. Sock-K.Ginhart, L. Holtei-A. Karasek Langer-F. Novotny, **Josef Strzygowski 70 Jahre**, Katowice tz. (1932); A. Karasek-Langer, **Verzeichnis der Schriften von Josef Strzygowski**, Klagenfurt 1933; E. Diez, "Josef Strzygowski", **Felsefe Arkivi**, II (1947), 1-12, Alm. 13-25; S. Mülayim, "Sanat Tarihinin Attilası: Josef Strzygowski", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 8 (1990), 65-69; C. Ülkü, **Josef Strzygowski'de Türk Sanatı Kavramı**, 1989 (Yüksek Lisans Tezi); ölümü üzerine ise bkz. Anonim, "Necrology-Josef Strzygowski, March 7, 1862-January 7, 1941", **Byzantion**, XV (1940/42), 305-310
3. Diez, Anadolu'da Selçuklu sanatındaki ilk araştırmaları yapan F. Sarre 'nin (1865-1945) tavsiyesi üzerine İslâm sanatına yönelmişti. Sarre hakkında bkz. S. Eyice, "Anadolu Selçuklu sanat çalışmalarının başlangıcında iki yabancı: Clément Huart ve Friedrich Sarre", **Türkiye Mecmuası**, XVII (1972), 133-148.
4. Afganistan'ın başkenti Kâbil'de 1915'te Avusturya askeri misyonunun toplu bir resmi için bkz. Ph. Mansel, **Splendeur des Sultans - Les dynasties musulmanes, 1869-1952**, Paris 1190, 117 (kitabın aslı İngilizce olarak yayınlanmıştır).
5. Bu ters düşünme, bildiğimiz kadarıyla Mşatta (Meşitta) sarayı kalıntısının tarihlendirilmesi ve bu ilgi çekici yapının cephe süslemesine ait olduğu sanat çevresi hususundaki anlaşmazlıktan ötürüdür.

6. Diez'in doğumunun yüzüncü yıldönümü vesilesiyle, İstanbul'da Avusturya Başkonsolosluğu Kültür Ofisi'nde 21 Aralık 1978 Perşembe günü bir tören düzenlenerek konuşmalar yapıldı.
7. Ölümü üzerine basınımızda kısa bir anma yazısı çıktı: Haldun Taner, "Avrupa bilim dünyasına Türk sanat tarihini ilk tanıtanlardan biri olan Profesör Ernst Diez dünyamızdan ayrıldı," **Vatan** (4. VIII. 1961).
8. Busbeck'in seyahatnamesinin Almanca tercümesinde: **Vier Briefe aus der Türkei** (Çev. W. von den Steinen) Erlangen 1926, 223 ve 227; Türkçesi, **Türk mektupları**, (çev. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, 301-302; Busbecq ve topladığı eserler hak. bkz. Z. R. W. M. von Mertels, **Augerios Gislenuş Busbequius, Leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Süleyman de grote**, Groningen 1989 (baskı doktora tezi).
9. Max Van Berchem hakkında bkz. **Opera minora**, publié par les soins de la Fondation Max Van Berchem, Genève 1978, 2 cilt, bu eserini tanıtım ve tahlili, S. Eyice, **Belleten**, XLV/178 (1981), 115-136.
10. İkinci Dünya savaşı içinde Alman ordusunda askerlere dağıtılmak üzere küçük kitaplar basıldığında, bu eserin bir bölümü de **Am Hofe der Sassaniden** başlığı ile ufak boyda yayınlanmıştır.
11. S. Çetintaş, "Medeniyet tarihimize yeni bir tecavüz", **Cumhuriyet** (20. XII. 1946); T. Öz, "Prof. Diez iddialarını ispat etmelidir," **Cumhuriyet** (25. XII. 1946); S. Çetintaş, "Süleymaniye Ayasofya'nın taklidi değildir," **Vatan** (10.I.1947); S. Ünver, "Türkiye'de resim ve yazı tarihi," **Vatan** (17.I.1947); T. Öz, "Türk Sanatı Kitabındaki sayısız yanlışlar," **Akşam** (20.I.1947); T. Öz, "Türk Sanatı kitabı dolayısıyla," **Vatan** (22.I.1947); S. Çetintaş, "Gaflet mi, kasıt mı?", **Akşam** (24.I.1947) vs.
12. Bu hücumlara karşı olarak, Diez bir cevap vermiş, **Cumhuriyet** (27.XII.1946); ayrıca sanatta tesirler hakkında genel ve ilmi bir makale yayınlamıştır. ("Endosmos'lar", **Felsefe Arkivi**, II (1947), 221-228). Ayrıca lehte de bazı yazılar çıkmıştır: T. Cansever, "Türk Sanatı Kitabı", **Felsefe Arkivi**, II (1947), 251-259, H. N. Orkun, "Prof. Diez ve eseri", **Cumhuriyet** (22. V. 1949).
13. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Prof. Diez'in ölümünden iki yıl sonra bir anma kitabı yayınlamak suretiyle yıllar önce yapılan çirkin davranışı bir dereceye kadar düzeltmiştir, bkz. **Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens: In Memoriam E. Diez**, İstanbul 1963, bu cildin içinde hepsi yabancı dillerde yazılmış bir çok makale bulunmaktadır.
14. H. Glück kısa ömrüne rağmen çok sayıda eser vermiştir. Bunlardan en önemlisi 1917'de yaptığı incelemeler sonunda hazırladığı İstanbul hamamlarına dair eseridir. (**Probleme des Wölbungsbaues, I-Die Bader Konstantinopels**, Wien 1921). Glück'ün ayrıca ancak birkaç sayfalık metinler ve az sayıda resimden ibaret kitapçıklar dizisinde Selçuklu ve Osmanlı sanatlarına dair iki yayını vardır: **Die Kunst der Seldschuken in Kleinasien und Armenien**, (Bibliothek der Kunstgeschichte, 61), Leipzig 1923; **Die Kunst der Osmanen** (aynı dizi, 45) Leipzig 1922. Bu kitapçıklar önemli olmamakla beraber, Batı'da bir sanat tarihi dizisi içinde başlı başına ayrı sanat çevreleri olarak Selçuklu ve Osmanlı sanatlarının ilk defa olarak girmeleridir. Glück'ün Türkçe yayınlanmış bir makalesi de vardır: "Türk sanatının Dünya'daki mevki", **Türkiyat Mecmuası**, III (1926-1933, baskı 1935), 119-128. Bu bir konferans metni olup aslı önce Macar Enstitüsü yayınları arasında basılmış (1917), sonra **Kunst und Kunsthandwerke** dergisinde (Wien 1920) tekrarlanmıştır.
15. Strzygowski, sanat tarihi bilimine Doğu'yu açmış olan ilim adamıdır. Böylece Türk sanatı da, diğer sanat kollarından ayrı olarak tanınır olmuştur. 1932 yılında Atatürk'ün huzurunda yapılan Birinci Türk Tarih Kongresinde Strzygowski'nin görüşleri övülmüştür. Bkz. **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları**, Ankara 1932, 160-161.

16. S. Eyice, "Celal Esad Arseven (1875-1971)", *Bellefen*, XXXVI/142 (1972), 173-201.
17. Prof. Gabriel hakkında bkz. S. Eyice, "Prof. Albert Gabriel (2.8.1883 - 23.12.1972)", *Bellefen*, XXXVIII/147 (1973), 321-363.
18. O. Aslanapa, "Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünün kuruluşunun otuzuncu yıldönümü", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VI (1976), 1-6.
19. Bu hususta bkz. S. Eyice, "Türkiye'de Bizans sanatı araştırmaları ve İstanbul Üniversitesi'nde Bizans sanatı", *Cumhuriyetin 50. yılına Armağan-Edebiyat Fakültesi*, İstanbul 1973, 375-428, bilhassa 408-410.
20. Diez'e hücum edenlerin başında mimar Sedat Çetintaş bulunuyordu. Bu hususta bkz. S. Eyice, "Çetintaş, Sedat (1889-1965)". *Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Ansiklopedisi*, VIII (1993), 291-293, ayrıca bkz. yukarıda not 11.
21. Prof. Diez'e karşı yapılan haksız hücumları az sonra tepki ile karşılaştı. Bunlardan ilki, ilk aleyhteki yazının çıkmasından tam bir ay sonra aynı gazetede yayınlandı: Nadir Nadi, "Türklüğü tahkir", *Cumhuriyet* (23.I.1947). Arkasından ikinci bir yazı çıktı: Fikret Adil, "Türklüğe hakaret tarihi", 25.I.1947.
22. Prof. Diez'in görevine son verilmesi haberi üzerine Hüseyin Namık Orkun, Ankara'da basılan *Kudret* gazetesinde bir yazı yazmış, ikinci yazısı ise "Prof. Diez ve eseri", *Cumhuriyet* (22.VI.1949) çıkmıştır. Burada şu satırlar ile karşılaşılr: "Bu vesile ile aleyhte hareketler o derece ileri gitti ki nihayet onun Üniversitemizden uzaklaştırılmasına kadar gidildi. Eğer Diez'in hakikaten iddia ettiği gibi eseri fena ve Üniversiteye onun yerini dolduracak birisini ko-yabilecek bir halde olmuş olsa idik bu hadiseye hiç karışmaz ve bu vakalardan memnun olur-dum. Fakat işin iç yüzü böyle değildir. Diez büyük bir ilim adamı olup, onun boş kalan yerini dolduramayacak durumdayız".
23. Ş. Rado, "Hafta sonu notları: Üniversitedeki ecnebi profesörler birer birer giderken", *Akşam* (2.IV.1949). Burada Edebiyat Fakültesi profesörler kurulu oybirliği ile anlaşmanın sürdürül-mesi için karar alırken, "... Tıp, Hukuk, İktisat, Fen, Orman fakülteleri mümesillerinden mü-rekkep senato, Fakültenin ısrarına rağmen mukaveleyi yenilememiştir", Rado şu cümleleri de ekler: "Üniversite kanunu gereğince, ilk itirazdan sonra kararlar kesindir. İtiraz edilemez. Hat-ta Senato esbabı mucibeye dahi lüzum görmeden sadece kararını tebliğ edebilir". Aleyhteki kampanyada önce sayfalarını açmış olan *Akşam* gazetesi, lehte bir yazı yayımladı: Vâ-Nû (Vâla Nureddin), "Beğenmediğimiz Profesör Diez'le konuştum", *Akşam*, (10.IV.1949).
24. Dikkatler (anonim, yazar Vâ-Nû'dur); "Gelelim yerli profesörlere", *Akşam* (8.IV.1949).
25. Türk sanatı kitabını Diez yeniden yazmayı tasarlıyordu. Hatta bunun için evinde bir gün bera-ber çalışarak basılı nüsha üzerindeki tenkidleri incelemiş, onun bilmediği veya göremediği ya-yınlardan bende olanları önüne koyarak notlar almasını sağlamışım. Fakat Diez o derecede kızgın ayrıldı ki bu kitabı yazmadığı gibi son makalesinde "Türkler hiçbir tenkidi kabul et-mezler!" yolunda fikir de beyan etti.
26. Prof. Diez'in tam bir bibliyografyası yapılmamıştır. Yukarıda not 13'teki anma kitabında liste hem eksik hem de hatalıdır. Büyük bir kitap olan *Die Kunst İndiens* olmadığı gibi, bir konfe-rans metni "Das königsheiligtum in İnan und Europa", *Vox Orientalis*, (Şubat 1952). 2-5'de lis-tede yer almamıştır. Eminönü Halkevi'nin yayımladığı *İstanbul* dergisinde 1946'da çıkan "Türk sanatı" başlıklı dört makalesi de yoktur. (sayı 56, 15 Mart, 5-6; sayı 58, 15 Nisan, 9-11; sayı 60, 15 Mayıs, 8-9; sayı 63, 1 Temmuz, 12-13). Bunlar dışında *Bibliotheca Orientalis*, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* gibi dergilerde yayınlanan kitap tanı-tma ve tahlil yazıları da bu bibliyografyada yoktur.